Jacek Banaszkiewicz, *Podanie o Popielu i Piaście. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi.* PWN, Warszawa 1986

Jak napisał K. Potkański - "Podania i mity stoją u wrót każdej historii. Wierzono w nie dawniej, odrzucano potem: teraz nie bez zastrzeżeń przyjmują je uczeni". Stwierdzenie to znakomicie charakteryzuje sposób podejścia do rodzimych legend związanych z początkami państwa i społeczeństwa polskiego, a przekazanych przez kroniki Anonima Galla i Wincentego Kadłubka. Obecnie uwagę historyków przyciągają nie tylko ukryte pod powłoką "bajeczności" fakty historyczne lecz także - a nawet przede wszystkim - badania formacji kulturowej, w której powstały legendy oraz ich późniejsze zniekształcenia. Wyjątkowość podania o Popielu i Piaście (s.5), jak też wcześniejsze studia J. Banaszkiewicza nad okresem plemiennym w przekazach kronikarskich, skłoniły go do podjęcia wszechstronnej analizy przekazu.

W pierwszym z sześciu rozdziałów, z jakich składa się omawiana książka dokonał autor instruktywnej oceny badań nad podaniem o Popielu i Piaście - najstarszego przekazu tradycji dynastycznej. Swe zainteresowanie skupił nie tyle na przedstawieniu reprezentatywnych poglądów, lecz na sposobie badania tradycji. Tak w dawniejszej, jak i nowszej historiografii obserwujemy tendencję do "zamknięcia legendy w "obrębie historii", co przejawiało się w ustala-

niu zawartych w podaniu faktów historycznych. Konsekwencją był nie tylko impas w dalszych badaniach, lecz także pozostawienie poza zainteresowaniem historyków "studiów nad typem i strukturą Piastowej fabuły, jej analogiami i programem ideowym" (s.9). Stąd założenie autora, by badania rozpocząć od analizy przekazu literackiego fabuły, a następnie przejść do próby powiązania go z wydarzeniami historycznymi (s.11-12). Pozwala to nie tylko na wzbogacenie naszej wiedzy o epoce, której legenda dotyczy, lecz także poznanie elementów tworzących wczesnośredniowieczną tradycję dynastyczną, stanowiącą "ustrukturalizowany zapis zespołu idei, którego zasadę wykładu (porządku) należy rozpoznać" (s.14). Ocena podania o Popielu i Piaście zgodnie z powyższymi kryteriami pozwala autorowi na stwierdzenie, że reprezentuje ono szczególny typ tradycji dynastycznej, wynikający z rozbudowanej warstwy informacyjnej, w której ważne miejsce zajmuje ideologia i symbolika władzy monarszej (s.18).

W rozszyfrowaniu znaków-symboli podania pomagają przede wszystkim prace G. Dumezila i M. Eliade, do których autor bardzo często się odwołuje. Pozwala to rozpatrzyć losy bohatera legendy pod kątem pełnionych przez niego trzech ważnych funkcji społecznych - sakralnej, wojskowej i alimentacyjnej, związanej z zaopatrzeniem w żywność. Zasadniczym tematem analizowanych przez autora legend dynastycznych (s.25-39) są okoliczności i sposób zdobycia władzy królewskiej oraz ukazanie uprzywilejowanej, wybranej roli bohatera przekazu. W konkluzji J. Banaszkiewicz zwraca uwagę, że funkcja pierwsza często wiąże się, a niekiedy zostaje zdominowana przez trzecią. W praktyce prowadzi to do wzbogacenia przekazu o osoby, zajęcia czy też konkretne narzędzia (pług, motyka) związane z wytwarzaniem lub zapewnieniem urodzaju żywności.

Związek władzy monarszej z zaopatrzeniem w dostateczną ilość pożywienia występuje również w legendzie o Piaście, w scenie ukazu-

jącej przyrost jadła i napoju proporcjonalnie do ich konsumpcji. Moc *sacrum* zaś symbolizują dwaj tajemniczy przybysze, biorący udział w uczcie. Związek z trzecią funkcją jeszcze dobitniej podkreśla wzmiankowane parokrotnie przez Galla zajęcie Piasta, jakim była orka, a także osoba żony gospodarza - Rzepki, personifikująca podstawową roślinę jadalną - rzepę. Mariaż Piasta z Rzepką symbolizuje pomyślność i dostatek, przeniesione następnie na ich potomków. Postacie te, jak zauważa autor, zarówno imieniem, jak i pełnioną funkcją w pełni realizują koncepcję mitu (s.75).

Z przytoczonych w kolejnym, czwartym rozdziale przykładów wynika, że zasada trójdzielności społecznej stanowi podstawę na której w kronikach wczesnego średniowiecza oparte zostały opowieści o początkach ludów, państw, instytucji społecznych. Zasada ta odnosi się również do porządku kosmiczno-boskiego (s.93-94).

Analizując tradycję dynastyczną u Galla autor podkreśla podział jej na dwie grupy, analogicznie do zamieszczonego na s.93 schematu ilustrującego wywody G. Schüttego i A. Chrostensena. Pierwszą grupę tworzą Siemowit, Lestek i Siemomysł. Nie jest to przypadkowy układ, stąd przypuszczenie autora o związku braterskim łączącym te trzy postacie. Schemat trzech braci odzwierciedla również poszczególne etapy (fazy) formowania się państwa i społeczeństwa.

Wysoko ocenia J. Banaszkiewicz postać ojca Piasta - Chościska (poprawna forma *Kosisko*), który "łączy i ucieleśnia w sobie dwie myśli: królewskość dynastii i jej trzeciofunkcyjny znak powodzenia". Nie wykluczone, konkluduje autor, że pierwotna nazwa dynastii wywodziła się od przydomku "Chościsko" (s.123) i dopiero pod wpływem treści ideowych chrześcijaństwa stara symbolika uległa zatarciu, ustępując miejsca nowej (s.124).

W podaniu o Piaście ważne miejsce zajmuje motyw obcych przybyszy, gości, pod postaciami których występują bogowie bądź ich wysłannicy. Jest to, jak wykazał autor, schemat ideowy wszystkich prawie postaci dynastycznych (s.135 i n) nieodmiennie wskazujący predestynację bohaterów przekazu do godności królewskiej, otrzymanej z "łaski Bożej"

Przedstawiając początki Piastów i okoliczności objęcia przez nich rządów, Gall wykorzystał nie tylko obce motywy i wzory, lecz również elementy rodzime, które uprzystępniały całą treść i symbolikę władzy królewskiej (s.152-155). W opowieści kronikarza nie ma znaczenia fakt, że władcy przed Mieszkiem I byli poganami, ważniejsze było przystąpienie do nowej wiary. W ten sposób początki kariery dynastii książęcego oracza zostały połączone z ideologią chrześcijańską

Analiza podania o zagładzie Popiela stanowi treść ostatniego z rozdziałów omawianej książki (s.156-194). Stan badań oraz lapidarność przekazu czynią otwartym problem, czy opowieść o Popielu zamykała przekaz rodowy, czy też należy traktować ją rozłącznie. Jako hipotezę roboczą wysunął J. Banaszkiewicz domysł o jej związku z dynastyczną tradycją. Opowiada się również za wywodzeniem się "mysiej sagi" z miejscowej tradycji, pomimo zadziwiająco zbieżnych elementów z jej europejskimi odpowiednikami (s.192-193). Wbrew autorytatywnym wypowiedziom H. Łowmiańskiego (*Początki Polski*, t.5, Warszawa 1973, s.456-457) nie jest możliwe przypisanie legendy do jednego miejsca, gdyż fabuła "szuka sobie właściwej scenerii, by zadomowić się w niej na krócej lub na stałe" (s.193). Analogicznie, pod postacią zagryzionego przez myszy, nie musi kryć się autentyczna osoba

Analizując powyższy fragment przekazu Galla, z uwzględnieniem szerokiego tła porównawczego, w rodzaju kary i stosowanych przez

Popiela środkach zapobiegawczych, dostrzega autor związek z zasadą trójdzielności społecznej, co ilustruje zamieszczona na s.186 tabela (zob. także s.189-190). Mówiąc inaczej, pomiędzy zasadą "potrójnej śmierci" a mysimi sagami istnieją bardzo daleko idące podobieństwa. Najważniejsze bodaj jest przedstawienie postaci złego władcy, tyrana i okrutnika jako przeciwieństwa jego następcy. Hipotezą do końca nie udowodnioną pozostaje domysł o przewrocie, który wyniósł Piastów.

Dzięki zastosowaniu przez J. Banaszkiewicza osiągnięć współczesnej humanistyki, tylekroć interpretowany i omawiany przekaz ujawnił nowe treści. I choć nie wszystkie poruszane przez autora zagadnienia pozostają wyjaśnione (należą do nich: przypuszczenie o więzi braterskiej Siemowita, Lestka i Siemomysła, rodzime pochodzenie mysiej sagi, czy wreszcie wymykający się spod wczesnośredniowiecznych, wczesnodynastycznych tradycji wątek zagłady władcy) stanowi ona jednak interesującą propozycję badawczą, która skłania do dyskusji. W tym też, obok wskazania na podobieństwa zachodzące pomiędzy Gallowym przekazem o Popielu i Piaście a wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi, tkwi jej największy walor.

Krzysztof Polek